

ارزشیابی عملکرد دهیاری‌ها از دیدگاه روستاییان

- دهستان بیهق شهرستان سبزوار -

سیدحسین مطیع‌لنگرودی (استاد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تهران، نویسنده‌ی مسؤل)

shmotiee@ut.ac.ir

زهرآ بخشی (کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تهران)

خدیدجه بوذرجمهری (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی دانشگاه فردوسی مشهد)

چکیده

نظر به اهمیت نقش مدیریت در توسعه‌ی روستایی و ناکارآمدی نسبی در این زمینه طی سال‌های متمادی و به لحاظ تغییرات اخیر در عرصه‌ی واگذاری مدیریت روستایی به دهیاری‌ها؛ پژوهش حاضر به ارزشیابی عملکرد دهیارها از دیدگاه روستاییان دهستان بیهق می‌پردازد. تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی است. جامعه‌ی نمونه را ۱۴۲ سرپرست خانوار ساکن در ده روستای دارای دهیاری دهستان بیهق تشکیل می‌دهد. در این پژوهش، براساس وظایف دهیاری‌ها، شاخص‌های: "زیست محیطی، بهداشتی، کالبدی"، "اقتصادی، اجتماعی" و "مشارکتی، اداری" به عنوان شاخص‌های ارزشیابی عملکرد، مورد پژوهش قرار گرفته‌اند، و برای هر یک از شاخص‌ها نیز متغیرهای متناسب در نظر گرفته شد. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS و آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون استفاده شده است. با مقایسه‌ی میانگین متغیرهای مربوط به هر شاخص قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها، این نتیجه به دست آمد که از دیدگاه روستاییان، در سطح ۹۹ درصد، تفاوت معناداری در جهت بهبود شاخص‌ها، در دوره‌ی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها به وجود آمده و شاخص‌ها پس از تشکیل دهیاری‌ها بهبود یافته‌اند. همچنین عملکرد دهیاران از دیدگاه روستاییان سمت و سویی مثبت داشته، و در توسعه‌ی روستای مؤثر بوده است.

کلید واژه‌ها: دهیاری‌ها، مدیریت روستایی، توسعه‌ی روستایی، شاخص‌های ارزشیابی، دهستان بیهق.

درآمد:

جوامع روستایی - مانند سایر نظام های اجتماعی - برای دست یابی به توسعه، نیازمند مدیریت اصولی و کارآمد هستند، بر این اساس، خلأ مدیریتی، یکی از مهمترین عوامل توسعه نیافتگی نواحی روستایی به شمار می‌رود. ناکارآمدی مدیریت روستایی، به ویژه پس از فروپاشی مدیریت سنتی روستاها و نبود جایگزین مناسب برای آن، بیش از پیش مشاهده می‌شود. پس از آزمون و خطاهای متعدد و واگذاری مدیریت روستایی به نهادها و ارگان‌های مختلف، بر اساس آخرین تغییرات حاصل شده در سال ۱۳۷۷ که منجر به تصویب قانون تأسیس دهیاری‌های خودکفا در روستاهای کشور شد، از سال ۱۳۸۲، دهیاری‌ها، به عنوان متولیان جدید مدیریت روستایی وارد عرصه‌ی مدیریت روستاها شدند. دهیاری نهادی عمومی غیردولتی با شخصیت حقوقی مستقل است که به صورت خودکفا اداره می‌شود. هر دهیاری دارای درجه‌ای است که با توجه به حجم کار، درآمد، جمعیت و وسعت روستا تعیین، و پس از کسب نظر وزارت جهاد کشاورزی، از طریق وزارت کشور تعیین می‌شود. دهیار از سوی شورا برای مدت چهار سال انتخاب می‌شود (نادری، ۱۳۸۶، ۶۸).

دهیاری‌ها به عنوان بازوی اجرایی شوراهای اسلامی روستاها، نقش مهمی در افزایش بهره‌وری و توسعه‌ی روستایی دارند. چهل و هشت وظیفه مشخص شده برای دهیار نیز در برگیرنده جنبه‌های مختلف در راستای توسعه‌ی روستایی می‌باشد. بر این اساس پس از این سنجش میزان توسعه در نواحی روستایی ارتباط مستقیم و بدون واسطه‌ای با میزان کارایی دهیاری دارد.

هر چند دهیاری‌ها به عنوان نهادی نوپا در ابتدای راه قرار دارند، اما سنجش عملکردشان، میزان اثرگذاری آنها را در توسعه‌ی روستایی مشخص می‌کند. از آن جا که روستاییان به طور ملموس در جریان کم و کیف تغییرات در سطح روستا هستند و می‌توانند این اثرگذاری را امتیازدهی کنند، در تحقیق حاضر سنجش عملکرد دهیاری‌ها از دیدگاه روستاییان مورد بررسی قرار گرفته است.

مبانی نظری تحقیق

دست یابی به توسعه‌ی پایدار از اهداف عمده سیاست‌گذاری‌های کلان در سطح کشور است. مفهوم توسعه‌ی پایدار در واکنش به افزایش آگاهی در مورد وجود چندین رابطه‌ی مهم میان فرآیندهای توسعه‌ی انسانی و اقتصادی، مشکلات زیست‌محیطی جهانی و محلی، افزایش جمعیت و فقر و تغییر ساختار سیاسی تدوین شده‌است (Nader, Abi Salloum, 2008, 772).

توسعه به طور کلی فرآیندی پویاست، که همراه با روندهای دگرگون‌ساز، به وضعیتی متعادل و قابل زیست می‌انجامد. توسعه پدیده‌ای است با ابعاد مختلف که هر یک به نوعی در زندگی انسان نمود دارد، هرچند ابعاد مذکور دارای اهمیت یکسانی نیستند و بسته به سطح توسعه‌ی جوامع مختلف، تفاوت‌هایی دارند (پاپلی‌یزدی، ۱۳۸۶: ۳۸)، ولی با این وجود، هماهنگی بین ابعاد توسعه لازم و ضروری است و در محافل علمی و بین‌المللی توسعه را با این صفت شناخته و مورد بحث قرار می‌دهند؛ یعنی پدیده یا عنصری که هماهنگی در تمام ابعاد آن باشد (زمردیان، ۱۳۷۰: ۳۵).

همان‌گونه که اشاره شد، توسعه فرآیندی چند پسی است و توجه به یک پس و محیط خاص نمی‌تواند فرآیند توسعه پایدار را، که امری همه‌جانبه است، به انجامی دلخواه برساند. در این میان ضرورت توجه به توسعه‌ی نواحی روستایی، به عنوان کانون‌های ناپایدار، شکننده و آسیب پذیر از اهمیت زیادی برخوردار است. بانک جهانی توسعه‌ی روستایی را راهکار بهبود زندگی اقتصادی و اجتماعی گروه مشخصی از مردم، که همان روستاییان فقیراند، تعریف می‌کند. این سازوکار در پی گسترش منافع توسعه در میان فقیرترین افرادی است که در نواحی روستایی به دنبال امرار معاش‌اند. از نظر بانک جهانی، فقرای روستایی، شامل کشاورزان خرده-پا، اجاره‌نشین‌ها و خوش‌نشین‌ها می‌شوند (مطیعی‌لنگرودی، ۱۳۸۲: ۶۰).

از پیش شرط‌های توسعه‌ی روستایی می‌توان به برنامه‌ریزی، منابع، سرمایه‌گذاری، مشارکت، مدیریت و... اشاره کرد. ضرورت وجود مدیریتی منسجم و کارآمد در روستاها، با توجه به امکانات و منابع محدود و با توجه به مسایل و مشکلات موجود در این نواحی، بیش

از سایر عوامل مؤثر در توسعه‌ی روستایی به چشم می‌آید. از نظر والکر، مدیریت روستایی نوعی استفاده جامع، مولد و یکپارچه از سرمایه‌های اجتماعی، طبیعی و مالی در مقیاس‌های زمانی و جغرافیایی است (walker,2001,113). به عبارتی فرآیند سازماندهی، هدایت جامعه و محیط روستایی از طریق شکل دادن به سازمانها و نهادها است. این سازمان‌ها و نهادها وسایل تأمین اهداف جامعه‌ی روستایی هستند. مدیریت روستایی فرآیند چندجانبه‌ای است که شامل سه رکن، مردم، دولت و نهادهای مردمی است. در این فرآیند با مشارکت مردم و از طریق تشکیلات، سازمان‌های روستایی و برنامه‌ها و طرح‌های توسعه‌ی روستایی تدوین و اجرا گردیده و تحت نظارت و ارزشیابی قرار می‌گیرد (رضوانی، ۱۳۸۳: ۲۱۱). در فرآیند توسعه‌ی پایدار روستایی، مدیریت، یعنی تنظیم ارتباط انسان با محیط زیست خود، که در آن به پیوند نظام‌های اجتماعی، اقتصادی با نظارت‌های بوم‌شناختی توجه می‌شود (فیروزنیا و رکن‌الدین-افتخاری، ۱۳۸۲: ۱۵۴)، بنابراین در فرآیند توسعه‌ی پایدار می‌توان مدیریت روستایی را در سه پس اصلی اقتصادی، اجتماعی و محیطی در نظر گرفت که هر یک از این ابعاد دارای جنبه‌های خاص خود هستند و اهداف مدیریتی در آنها متفاوت است (Zaslow,2000,33). مدیریت روستایی در ایران را می‌توان در دوره‌های زمانی شکل ۱، طبقه‌بندی کرد.

در دوره اول، مدیریت و اداره روستایی در دست اربابان و مالکان بوده و دولت‌ها دخالت چندانی در امور روستاها نداشتند، پس از آن با وقوع مشروطیت در کشور تمرکززدایی و اعمال مدیریت دولتی به جای مدیریت صرف اربابان و مالکان، اداره امور به کدخدا واگذار گردید، که با رضایت ساکنان ده و تصویب مباشر و مالک و امضای نایب‌الحکومه انتخاب می‌شد (چوپچیان و همکاران، ۱۳۸۶: ۹۰). در دهه‌ی ۱۳۴۰ و با تصویب و انجام اصلاحات ارضی، قدرت مالکان در روستاها کاهش یافت. دولت سعی داشت هر چه بیشتر و به روش‌های مختلف حضور خود را در روستا تقویت نماید، در این دوره غیر از کدخدا عوامل دولتی دیگری در ده ساکن بوده و یا ارتباط نسبتاً مستمری با روستاییان داشتند مثل سپاه دانش، انجمن ده، سپاه ترویج، ... و سرپرست حوزه‌های تعاونی، که این مهم خود حضور دولت را در

روستا آشکارتر می‌کرد و کدخدا همواره سعی در هماهنگی با این افراد، که نمایندگان دولت محسوب می‌شدند، داشت (طالب، ۱۳۷۶:۸۶).

شکل ۱: مدیریت روستایی در ایران

پس از انقلاب اسلامی، نهادهای گذشته که در اداره امور روستا سهیم بودند منحل شدند، و به جای آن شورای اسلامی روستا، خانه‌ی همیار و خانه‌ی عمران روستایی بر سرکار آمدند. به طور کلی از جمله نهادها و سازمان‌هایی که پس از انقلاب بر مدیریت روستایی در کشورمان تأثیرگذار بودند، می‌توان به شورای اسلامی، جهاد سازندگی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، شورای عالی کشاورزی، مراکز خدمات کشاورزی، روستایی و عشایری، هیأت‌های هفت نفره واگذاری زمین، مراکز و خانه‌های بهداشت، مجتمع‌های بهزیستی روستایی، کمیته‌ی امداد و بسیج اشاره کرد (مهدوی، ۱۳۷۸:۱۸۶).

تاریخچه‌ی مدیریت روستایی کشور در چهار دوره زمانی بالا، مؤید وجود متولیان و دستگاه‌های مختلف اجرایی، برای مدیریت و اداره روستاها و انجام کارهای موازی و مشابه می‌باشد و علی‌رغم آن که چارچوب‌های نوین توسعه با پذیرش دیدگاه‌هایی همچون

اجتماعات محلی، نقش سازمان‌های غیردولتی، مشارکت محلی و ...، بر رویکرد توسعه از پایین تأکید می‌کنند (Hodder, 2000, 16)، در کشور ما در طول زمان به نقش سازمان‌های غیردولتی و تشکلهای خودجوش محلی برای مدیریت و برنامه‌ریزی امور مختلف روستاها کمتر توجه شده و به دنبال آن، عدم استفاده از نیروهای متشکل محلی، نبود رهبری صحیح و جذب افراد مستعد باعث از دست رفتن فرصت‌های مشارکت مردم شده‌است (رکن‌الدین‌افتخاری و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۹).

امروزه سازمان‌های محلی غیردولتی بر اثر تحوّل در شیوه‌های مدیریتی مورد توجه قرار گرفته‌اند. پایه و اساس سازمان‌های محلی بر اصل «حاکمیت مردم بر مردم»، بنا شده‌است (نعمتی و بدری، ۱۳۸۶: ۱۶۴). سازمان محلی، سازمانی است عمومی که به موجب قوانین عمومی و یا خاص و یا سایر وسایل قانونی در قسمتی از خاک یک کشور که دارای قدرت عالی سیاسی و یا شبیه آن باشد، تشکیل می‌شود تا خدمات و سرویس‌های لازم را در محدوده‌ی خاصی برای مردم تأمین کند (نوروزیفر، ۱۳۸۰: ۴۵). از نظر فنی برای موجودیت سازمان محلی سه ویژگی اصلی مورد نیاز است:

- موجودیتی سازمان یافته داشته‌باشد؛
- دارای ویژگی یا مشخصه‌ی حکومتی باشد؛
- دارای استقلال به معنای واقعی آن کلمه باشد.

از این‌رو سازمان محلی را می‌توان موجودیتی سازمان یافته که دارای ویژگی‌های حکومتی بوده و از استقلال اداری و مالی (نه سیاسی)، قابل ملاحظه‌ای برخوردار باشد، تعریف کرد که هدف از ایجاد آن ارائه خدمات عمومی به مردم محل با پیشینه‌ی کارآیی و اثربخشی است (مقیم، ۱۳۸۰، ۱۶۴).

سازمان‌های مبتنی بر مردم در فرآیند توسعه و مدیریت روستایی می‌توانند فعالیت‌های خود را حداقل در سه محور ارائه دهند:

- اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی روستاییان؛
- نظارت بر فعالیت‌های سازمان‌های دولتی در سطح روستا؛

- انجام فعالیت‌هایی که دولت‌ها قادر به انجام آن در سطح روستا نیستند (رکن‌الدین- افتخاری و همکاران، ۲۰: ۱۳۸۶).

امروزه روند مدیریت روستایی کشور در جهت هماهنگی بین مدیریت‌های مجزا و همپوش در روستاها، و توجه به نقش سازمان‌های محلی و نهادهای غیردولتی در مدیریت روستایی، گام بر می‌دارد که می‌توان به قانون تأسیس دهیاری‌های خودکفا در روستاهای کشور در سال ۱۳۷۷، و پس از آن به اصلاحیه‌ی این قانون در سال ۱۳۸۲ اشاره کرد، که باعث شکل‌گیری تجربه‌ی اجرایی جدیدی در عرصه‌ی مدیریت روستایی (راه‌اندازی دهیاری‌ها)، شد (اکبری و عبدالمهدی، ۱۳۸۵: ۱۴۴).

بررسی عملکرد دهیاری‌ها به عنوان سازمان‌های محلی که از یکطرف با دولت از طریق نمایندگی‌های آن در منطقه (استانداری‌ها و فرمانداری‌ها)، و از طرف دیگر از طریق شورا با مردم مرتبط هستند (نعمتی و بدری، ۱۳۸۶: ۱۶۴)، و سنجش میزان کارآیی آنها، می‌تواند تعیین‌کننده میزان موفقیت دهیار در تحقق وظایفش باشد، که راهگشای بسیاری از مسایل و مشکلات مدیریتی روستاهاست و مهمتر این که میزان اثرگذاری دهیار بر توسعه‌ی روستایی را مشخص می‌نماید.

سنجش عملکرد دهیاران می‌تواند از دیدگاه‌های مختلفی بررسی شود، متولیان، نهادهای دولتی، شوراها، روستاییان، ...، و حتی دهیاران، می‌توانند در مورد میزان موفقیت به دست آمده و جهت‌گیری اقدامات انجام شده توسط دهیاری مورد سنجش واقع شوند.

از آن جا که دهیاری برآمده از مردم و بیشترین ارتباط را با روستاییان دارد و با توجه به این که دیدگاه روستاییان نوعی عکس‌العمل نسبت به مدیریت و نحوه‌ی عمل دهیار بوده و از اهمیت بالایی برخوردار است، این پژوهش، به بررسی دیدگاه روستاییان در مورد عملکرد دهیاران پرداخته و این سؤال را مطرح می‌کند که:

- از دیدگاه روستاییان، عملکرد دهیاران در ابعاد مختلف زیست‌محیطی، اقتصادی- اجتماعی و مشارکتی، چگونه ارزشیابی می‌شود؟

پیشینه‌ی تحقیق

از جمله مطالعات انجام شده در زمینه‌ی مدیریت روستایی و به خصوص دهیاری‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

رکن‌الدین افتخاری و همکاران (۱۳۸۶)، در مقاله‌ی با عنوان «نگرشی نو به مدیریت روستایی با تأکید بر نهادهای تأثیرگذار»، امروزه نوع مدیریت جامعه‌ی روستایی را برای نیل به توسعه‌ی پایدار - که در آن انسان محور توسعه بود و هدف نهایی آن نیز رساندن انسان به رضامندی زندگی خود است - مدیریت مشارکتی یا نوین عنوان می‌کنند، در این رویکرد و پارادایم جدید، مشارکت مردم و نهادهای محلی آنها در چارچوب جامعه‌ی محلی یک ضرورت تام و جزو اصلی توسعه قلمداد می‌شود.

مه‌اوی و نجفی‌کانی (۱۳۸۴)، در مقاله‌ی خود «دهیاری‌ها تجربه‌ای دیگر در مدیریت روستاهای ایران»، با مطالعه‌ی عملکرد دهیاری‌های استان آذربایجان غربی، عنوان می‌کنند که امروزه دهیاری‌ها نقش بسیار مهمی را در راستای توسعه‌ی روستایی، به ویژه بهبود اوضاع کالبدی - فیزیکی روستا دارند، از طرفی ضعف‌های کنونی مدیریت روستایی کشور نظارت عالی‌ی استانداری‌ها، اختصاص بودجه‌ی بیشتر، برگزاری دوره‌های آموزشی مرتبط با شرح وظایف دهیار، تفویض اختیارات لازم از سوی دستگاه‌ها به فرمانداری‌ها و بخشداری‌ها و فرهنگ‌سازی برای مشارکت مردم می‌توانند تا حدود زیادی از میزان ضعف‌های موجود بکاهند. از این رو اهتمام و مشارکت روستاییان به موازات حمایت دولت در راستای توسعه‌ی جوامع روستای، امری اجتناب‌ناپذیر است.

بدری و نعمتی (۱۳۸۶)، در مقاله‌ای با عنوان «ارزشیابی نقش کارکردی نظام نوین مدیریت روستایی، مقایسه‌ی تطبیقی دهیاری‌های فعال در روستاهای کوچک و بزرگ، در استان گلستان»، به این نتیجه دست یافته‌اند که عوامل ساختاری، اجتماعی و اقتصادی رابطه‌ی تنگاتنگی با میزان موفقیت دهیاری در روستاهای کوچک دارد، علاوه بر این دهیاری‌های روستاهای پرجمعیت به دلیل دریافت سرانه‌ی اعتباری بیشتر، موفق‌تر از روستاهای کوچک عمل می‌کنند.

قاسمی (۱۳۸۱)، در پایان‌نامه‌ی خود به بررسی نقش و عملکرد دهیاری در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی روستاهای بخش امامزاده (بادرود)، از توابع شهرستان نطنز پرداخته و به این نتیجه رسیده -

است که دهیاری‌ها نقش مؤثری در توسعه اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و زیست‌محیطی، روستاهای مورد مطالعه داشته‌اند.

چوپچیان و همکاران (۱۳۸۶)، در مقاله‌ای با عنوان «عوامل مؤثر بر عملکرد دهیاری‌های استان گیلان»، یازده متغیر را به عنوان عوامل تأثیرگذار بر عملکرد دهیارها وارد تحلیل رگرسیون گام به گام کرده‌اند که در مجموع حدود هفتاد و دو درصد از واریانس عملکرد دهیارهای استان را تبیین کردند، در این میان متغیر همکاری سازمان‌ها به تنهایی سی و هفت درصد واریانس متغیر وابسته را تبیین نموده‌است.

روش‌شناسی تحقیق

سنجش عملکرد به اقداماتی اشاره دارد که برای اندازه‌گیری، مقایسه و ارزشیابی کارکرد و بازده یک واحد اعم از سازمان یا طرح، برای تعیین میزان موفقیت آن انجام می‌شود و به طور معمول برای سنجش عملکرد مجموعه‌ای از معیارها و شاخص‌ها به کار گرفته می‌شود. دیوید و جولیا جاری (۲۰۰۰) عمده نظام‌های شاخص‌های عملکرد را بر پایه یک یا چندگونه از شاخص‌های زیر می‌دانند:

- شاخص‌های هزینه: این شاخص‌ها بر عملکرد مالی مانند میزان سود و زیان در یک دوره توجه دارند؛

- شاخص‌های جذب و مقدار: این شاخص‌ها میزانی را که یک خدمت یا برنامه مورد استفاده قرار گرفته، ثبت می‌کنند و اغلب آنها را با حداکثر ممکن مورد استفاده یا استفاده در زمینه‌های مشابه، مقایسه می‌کنند؛

- شاخص‌های تأثیر یا نتیجه: که اثر یک خدمت را با گردآوری اطلاعات مربوط به منافع به دست آمده می‌سنجند؛

- شاخص‌های مربوط به واکنش‌های استفاده‌کننده که میزان رضایت به دست آمده دریافت‌کنندگان و مصرف‌کنندگان را از طریق پرسشنامه یا با مشاهده تعداد شکایات رسیده، مورد محاسبه قرار می‌دهند (ایمانی جاجرمی و فیروزآبادی، ۱۳۸۶: ۹۴).

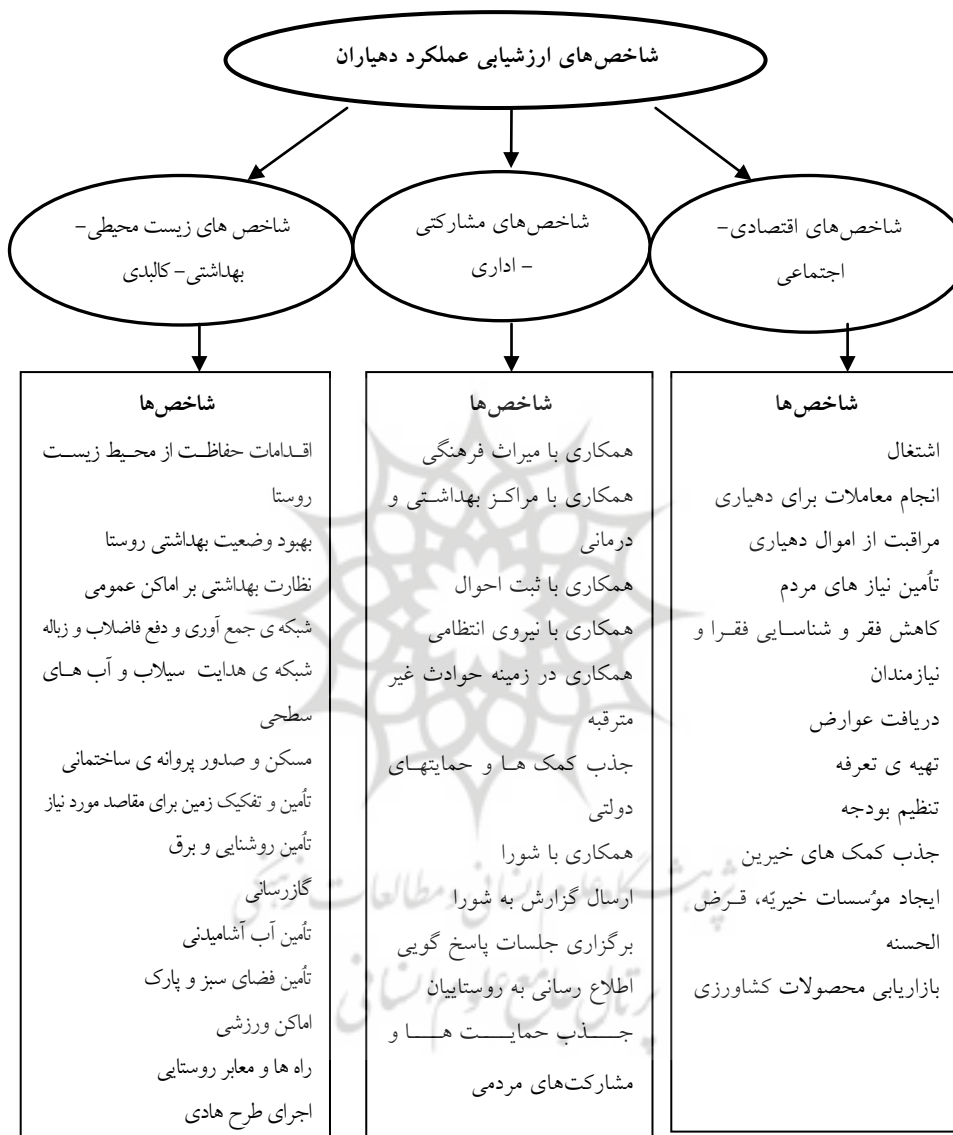
به طور کلی شاخص‌هایی که برای ارزشیابی عملکرد به کار می‌روند، باید خصوصیات داشته باشند که استفاده از آنها دقت، صحت و اثربخشی فرآیند ارزشیابی را افزایش دهد. شاخص باید به گونه‌ای باشد که اندازه‌گیری آن به وسیله‌ی افراد یا روش‌های مختلف، تأثیری در نتایجی که از آن به دست می‌آید، نداشته باشد. یعنی اندازه‌گیری شاخص در زمان‌های متفاوت، کم و بیش نتایج یکسانی را عاید سازد. به طور کلی سیستم ارزشیابی عملکرد هنگامی می‌تواند مؤثر باشد که از شاخص‌های واقعی، که ارتباط مستقیم با شغل دارند، استفاده شود (سعادت، ۱۳۷۵:۱۲۰ و ۱۲۹).

در این مطالعه، عملکرد دهیاران از دیدگاه روستاییان مورد ارزشیابی قرار گرفته، بر این اساس در الگوی پژوهشی تحقیق، شاخص‌های (زیست‌محیطی - بهداشتی - کالبدی)، (اقتصادی - اجتماعی) و (مشارکتی - اداری)، منطبق بر ۴۸ بند وظیفه‌ی محوله به دهیاران، به عنوان شاخص‌های تحقیق مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد.

با توجه به ماهیت موضوع، شاخص‌های مورد بحث و هدف کاربردی تحقیق، روش انجام تحقیق توصیفی - تحلیلی، با ابزار پرسشنامه است. همچنین برای تدوین مباحث نظری از مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای، و در تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی در محیط نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

در این تحقیق از میان بیست و سه روستا دارای دهیاری دهستان بیهق، تعداد ده روستای (بجدن، عزیزآباد، باغ‌خیرات، گاج، جنبد، بادآشبان، پادر، دیوان‌خوی، طزرق و بسک)، به طور تصادفی انتخاب شدند که دارای ۳۰۴۷ تن جمعیت و ۹۵۳ خانواراند. جامعه‌ی آماری پژوهش شامل ۹۵۳ سرپرست خانوار است که براساس فرمول کوکران، ۱۴۲ سرپرست خانوار برای جامعه‌ی نمونه انتخاب شدند. ۱۴۲ پرسشنامه متناسب با تعداد خانوار ده روستا، در سطح روستاها توزیع و تکمیل شده است. پرسشنامه تفکیک‌کننده دو دوره‌ی زمانی قبل و پس از تشکیل دهیاری بود. همچنین برای اطلاع از برخی اطلاعات فردی در مورد دهیاران، ده پرسشنامه که دارای سوالات فردی بود، بین دهیاران توزیع و تکمیل شد.

شکل ۲: الگوی مفهومی تحقیق براساس وظایف دهیاری‌ها

از میان ۱۴۲ نفر پاسخ‌دهنده، ۲۲ تن زن و ۱۲۰ تن مرد است. میانگین سنی افراد ۴۴/۷ سال است، که کمترین و بیشترین سن افراد به ترتیب ۱۸ و ۷۵ سال می‌باشد.

۳۹/۴ درصد افراد بی سواد اند، مدرک تحصیلی ۲۵/۴ درصد ابتدایی، ۲۳/۲ درصد راهنمایی و ۱۱/۹ درصد تحصیلی دیپلم و بالاتر می‌باشد.

خانوارهایی با بار تکفل دو تن دارای بیشترین تعداد هستند، ۲۳/۲ درصد از سرپرستان خانوار مورد سنجش دارای بار تکفل دو تن بوده‌اند، این در حالی است که ۱/۴ درصد از افراد پرسش‌شونده بار تکفل هشت و نه نفره داشته‌اند.

مشاغل کشاورزی و دامداری با ۴۷/۲ درصد، مشاغل غیردولتی و غیرکشاورزی با ۳۳/۸ درصد و مشاغل دولتی با ۱۰/۵ درصد، به ترتیب بیشترین تا کمترین درصد مشاغل را به خود اختصاص داده‌اند. محل کار ۲۰/۴ درصد افراد خارج روستا، و ۷۹/۶ درصد داخل روستا است.

- اطلاعات مربوط به دهیاران

دهیاران ده روستای منتخب همگی مرد هستند. بر اساس اطلاعات به دست آمده از کار میدانی، کمترین سن دهیارها بیست و نه سال و بیشترین آن پنجاه و هشت سال می‌باشد، میانگین سنی افراد نیز ۳۷/۱ سال است. سی درصد دهیاران زیر سی سال، شصت درصد بین سی تا پنجاه سال و ده درصد بالای پنجاه سال سن دارند.

از میان ده دهیار انتخاب شده، مدرک تحصیلی ده درصد دهیاران زیر دیپلم، سی درصد دیپلم و شصت درصد فوق دیپلم و بالاتر می‌باشد. از نظر وضعیت اشتغال، ده درصد دهیاران به صورت تمام‌وقت و نود درصد به صورت نیمه وقت اند که علاوه بر سمت دهیاری شغل دیگری نیز دارند.

ده روستای مورد مطالعه در سال ۱۳۸۲، مجوز تأسیس دهیاری دریافت کرده و در همان سال دهیاران شروع به کار کرده‌اند.

بحث

در بسیاری از پژوهش‌هایی که نمونه‌ها به صورت جفت شده و هم‌بسته اند، ممکن است محقق بخواهد تا هم جهت تغییر و هم میزان تغییر را مورد بررسی قرار دهد، برای این منظور آزمون ویلکاکسون تست مناسبی است (کلانتری، ۱۳۸۷: ۱۴۸). آزمون ویلکاکسون به ویژه در مواردی که کار گرفته می‌شود که بخواهیم جهت و میزان تغییرات نظریات قبلی و پسی افراد را مورد مقایسه و بررسی قرار دهیم (حسینی، ۱۳۸۲: ۱۴۷). در این پژوهش از آن جا که به بررسی دیدگاه روستاییان در مورد شاخص‌های مورد مطالعه در دوره‌ی زمانی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها پرداخته شده، برای تحلیل متغیرها از آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون استفاده می‌شود. در جدول ۱، میانگین متغیرهای هر شاخص، قبل و پس از تشکیل دهیاری آورده شده است. در هر کدام از شاخص‌ها، متغیرها با استفاده از طیف لیکرت از درجه‌بندی بسیار کم تا بسیار زیاد سنجیده شده‌اند، سپس پاسخ‌های ۱۴۲ پرسش شونده به هر متغیر با هم جمع شده و میانگین آن به دست می‌آید. از مجموع متغیرهای مرتبط با هر شاخص نیز میانگین به دست آمده، این میانگین‌ها در دو دوره قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها در جدول ۱ آورده شده است. شاخص زیست محیطی - بهداشتی - کالبدی با بیست و پنج متغیر سنجیده شد. مجموع پاسخ‌های ۱۴۲ سرپرست خانوار درباره بیست و پنج متغیر با هم جمع شده و میانگین آن به دست آمده است. برای این شاخص قبل از تشکیل دهیاری میانگین ۱/۷ و پس از تشکیل دهیاری میانگین ۳/۱۲ حاصل شده است. شاخص اقتصادی - اجتماعی با هفده متغیر سنجیده شده است، از مجموع پاسخ‌های ۱۴۲ سرپرست خانوار برای این شاخص قبل از تشکیل دهیاری میانگین ۱/۴ و پس از تشکیل دهیاری میانگین ۲/۵۲ به دست آمده است. شاخص مشارکتی - اداری با هفده متغیر سنجیده شده است، از مجموع پاسخ‌های ۱۴۲ سرپرست خانوار برای این شاخص قبل از تشکیل دهیاری میانگین ۱/۵۸ و پس از تشکیل دهیاری میانگین ۲/۷ به دست آمده است.

هر چند میانگین‌های حاصل شده پس از تشکیل دهیاری‌ها ارقامی کوچکی را نشان می‌دهد، اما مقایسه‌ی میانگین‌ها در دو دوره قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها، نشان‌دهنده‌ی جهت‌گیری مثبت متغیرها، پس از تشکیل دهیاری‌هاست.

جدول ۱: میانگین متغیرهای مرتبط با شاخص‌ها، قبل و پس از تشکیل دهیاری

میانگین		تعداد متغیرها	شاخص‌ها
پس از تشکیل دهیاری	قبل از تشکیل دهیاری		
۳/۱۲	۱/۷	۲۵	زیست محیطی - بهداشتی - کالبدی
۲/۵۲	۱/۴	۱۷	اقتصادی - اجتماعی
۲/۷	۱/۵۸	۱۷	مشارکتی - اداری

- متغیرهای زیست محیطی - بهداشتی - کالبدی

براساس داده‌های کسب شده از تحلیل پرسشنامه، با مقایسه‌ی رتبه‌های آزمون ویلکاکسون در جدول ۲ و همچنین مشاهده سطح معناداری در جدول ۳، مشاهده می‌شود که رتبه‌های منفی در مقابل رتبه‌های مثبت و ثابت، بسیار ناچیز است، و این نتیجه به دست می‌آید که؛ تفاوت معناداری در جهت بهبود شاخص‌های زیست محیطی، بهداشتی، کالبدی روستا در دوره‌ی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها به وجود آمده است. به عبارتی عملکرد دهیاران در پس زیست محیطی - بهداشتی - کالبدی، از دیدگاه روستاییان مثبت ارزشیابی شده است.

جدول ۲: آزمون ویلکاکسون

مجموع رتبه‌ها	میانگین رتبه‌ها	تعداد	شرح
۱۵/۰۰	۳/۰۰	۵۱	رتبه‌های منفی
۹۷۱۵/۰۰	۷۲/۵۰	۱۳۴۲	رتبه‌های مثبت
		۳۳	رتبه‌های ثابت
		۱۴۲	کل
			قبل و پس از تشکیل دهیاری

(۱): پس از تشکیل دهیاری > قبل از تشکیل دهیاری

(۲): پس از تشکیل دهیاری < قبل از تشکیل دهیاری

(۳): پس از تشکیل دهیاری = قبل از تشکیل دهیاری

جدول ۳: Z و سطح معناداری در آزمون ویلکاکسون

قبل و پس از تشکیل دهیاری	
-۱۱/۵۵۸	Z
۰/۰۰۰	سطح معناداری

اقدامات انجام گرفته در این شاخص ملموس‌تر بوده و نمود بیشتری داشته است، از مهمترین اقدامات انجام شده توسط دهیاری‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: دفع زباله، نصب سطل زباله، نظارت بر امور بهداشتی فضاها، عمومی، بهبود کیفیت و کمیت آب شرب، هدایت آب‌های سطحی، روشنایی معابر، تعریض معابر، تلاش در جهت تهیه و اجرای طرح هادی و

- متغیرهای اقتصادی - اجتماعی

تحلیل متغیرهای اقتصادی - اجتماعی با آزمون ویلکاکسون، نشان‌دهنده‌ی تأثیر مثبت عملکرد دهیاران در بهبود شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی روستاهاست. از دیدگاه روستاییان، بین شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی روستا، در دوره‌ی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها، تفاوت معناداری به وجود آمده، به گونه‌ای که پس از تأسیس دهیاری‌ها، شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی بهبود یافته‌اند. این نتایج در جدول شماره ۴ کاملاً مشهود است.

از جمله موارد بهبود یافته در شاخص‌های اقتصادی - اجتماعی، می‌توان به معرفی خانوارهای بی‌سرپرست به کمیته‌ی امداد، تلاش برای ایجاد فرصت‌های شغلی، قیمت‌گذاری اجناس، بازاریابی محصولات کشاورزی و ...، اشاره کرد.

جدول ۴: آزمون ویلکاکسون

مجموع رتبه‌ها	میانگین رتبه‌ها	تعداد		
۷/۵۰	۲/۵۰	۳ ^۱	رتبه‌های منفی	قبل و پس از تشکیل دهیاری
۹۷۲۲/۵۰	۷۱/۴۹	۱۳۶ ^۲	رتبه‌های مثبت	
		۳ ^۳	رتبه‌های ثابت	
		۱۴۲	کل	

(۱): پس از تشکیل دهیاری > قبل از تشکیل دهیاری

(۲): پس از تشکیل دهیاری < قبل از تشکیل دهیاری

(۳): پس از تشکیل دهیاری = قبل از تشکیل دهیاری

جدول ۵: Z و سطح معناداری آزمون ویلکاکسون

قبل و پس از تشکیل دهیاری	
-۱۱/۶۱۳	Z
۰/۰۰۰	سطح معناداری

- متغیرهای مشارکتی - اداری

سنجش متغیرهای مرتبط با شاخص مشارکتی - اداری، از طریق آزمون ویلکاکسون، گویای آن است که؛ از دیدگاه روستاییان، تفاوت معناداری در سطح ۹۹ درصد، بین جذب مشارکت - های مردمی و همکاری با نهادهای دولتی، در دوره‌ی قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها به وجود آمده و شاخص‌های مشارکتی - اداری، بهبود یافته‌است. این سنجش نشان‌دهنده‌ی تأثیر مثبت عملکرد دهیاران در بهبود شاخص‌های مشارکتی - اداری است.

جدول ۶: آزمون ویلکاکسون

مجموع رتبه‌ها	میانگین رتبه‌ها	تعداد		
۲۸/۰۰	۴/۰۰	۷ ^۱	رتبه‌های منفی	قبل و پس از تشکیل دهیاری
۹۲۸۸/۰۰	۷۲/۰۰	۱۲۹ ^۲	رتبه‌های مثبت	
		۶ ^۳	رتبه‌های ثابت	
		۱۴۲	کل	

(۱): پس از تشکیل دهیاری > قبل از تشکیل دهیاری

(۲): پس از تشکیل دهیاری < قبل از تشکیل دهیاری

(۳): پس از تشکیل دهیاری = قبل از تشکیل دهیاری

جدول ۷: Z و سطح معناداری در آزمون ویلکاکسون

قبل و پس از تشکیل دهیاری	
-۱۱/۳۲۳	Z
۰/۰۰۰	سطح معناداری

دهیاران از یک سو پل ارتباطی روستا با سازمان‌ها، نهادها و مراجع رسمی و دولتی محسوب می‌شوند و از طرفی با برگزاری جلسات مشورتی با شورا و روستاییان توانسته‌اند در جذب مشارکت‌های مردمی و همکاری با شورا موفق باشند.

از مهمترین دستاوردهای دهیاری‌ها در این پس می‌توان به تلاش جهت شناسایی و حفظ میراث فرهنگی موجود در روستاها، نظارت دقیق‌تر بر ثبت تحولات جمعیتی، همکاری با شورا، ارسال گزارش به بخشداری، آگاه‌سازی روستاییان و اطلاع‌رسانی به آنها در مورد اقدامات دهیاری‌ها اشاره کرد.

نتیجه‌گیری

مدیریت کارآمد روستایی، می‌تواند با جذب مشارکت روستاییان، نهادها و سازمان‌های مسؤول و منابع مالی مورد نیاز، گام‌های مؤثری در اجرای طرح‌های توسعه‌ی روستایی بردارد. مدیریت قوی و توانمند از عناصر جدایی‌ناپذیر در رسیدن به توسعه‌ی پایدار روستایی است، که متأسفانه در دوره‌های زمانی متعدد خلأ آن در مدیریت روستایی کشور به چشم می‌آید. پس از آزمون و خطاهای متعدد در این عرصه، از سال ۱۳۸۲، با تأسیس دهیاری‌ها، مدیریت اجرایی روستاها به متولیان جدید واگذار شد.

در این پژوهش با طبقه‌بندی ۴۸ بند شرح برنامه‌ها و وظایف دهیاران در سه شاخص اصلی (زیست‌محیطی - بهداشتی - کالبدی)، (اقتصادی - اجتماعی) و (مشارکتی - اداری)، به بررسی دیدگاه روستاییان در مورد اقدامات انجام شده از سوی دهیاران پرداخته شد. با استفاده از آزمون آماری ناپارامتریک ویلکاکسون، و مقایسه‌ی میانگین متغیرهای هر شاخص قبل و پس از تشکیل دهیاری‌ها، این نتیجه حاصل شد که در سطح ۹۹ درصد، عملکرد دهیاران از سوی روستاییان مثبت ارزشیابی شده و جهت‌گیری مثبت داشته‌است.

عملکرد دهیاران در سه شاخص طبقه‌بندی شده بالا توانسته‌است باعث کاهش مشکلات و مسایل روستاییان، بهبود فضای روستا، افزایش مشارکت روستاییان و جذب همکاری نهادها و سازمان‌های مرتبط با مسایل روستایی شود. البته مقایسه‌ی میانگین‌ها نشان می‌دهد که این بهبود نسبی ایجاد شده فقط اندکی از مشکلاتی را که روستاهای مورد پژوهش، با آن درگیرند برطرف نموده‌است، و حل کامل مشکلات نیازمند حمایت‌های مالی، اداری، مشارکتی و ... از سوی دولت و روستاییان می‌باشد.

حُسن نظر روستاییان از عملکرد دهیاران نشان‌دهنده‌ی رضایت نسبی روستاییان است، که می‌تواند به عنوان یکی از عوامل اصلی استمرار و تداوم اقدامات انجام گرفته از سوی دهیاران، در جهت افزایش کارایی و بهبود کیفیت توسعه‌ی روستایی، به حساب آید.

پیشنهادها

دهیاری‌ها به عنوان نهادی نوپا، برای داشتن کارآیی بهتر، به حمایت دولت، مشارکت مردم و ساختارهای مناسب اداری و تشکیلاتی نیازمندند. بی‌شک نارسایی در هر کدام از زمینه‌های مذکور بر میزان موفقیت آنها تأثیر می‌گذارد. از این رو با توجه به موارد مطرح در این پژوهش، پیشنهادهای زیر برای ارتقاء میزان موفقیت دهیاران در انجام وظایف محوله ارائه می‌شود:

• تأمین امکانات لازم همچون ساختمان مستقل، وسیله‌ی نقلیه، خط تلفن، رایانه و ...

برای دهیاری‌ها؛

• افزایش اعتبارات مالی دهیاری‌ها (تنها منبع تأمین مالی دهیاری‌های روستاهای مورد مطالعه کمک‌های دولتی است که با توجه به فقر موجود در روستاها کافی نیست)؛

• تأمین امنیت شغلی و مالی دهیاران از جمله حقوق مکفی، بیمه و ...، به منظور ایجاد انگیزه برای دهیار و جلوگیری از ورود افراد شاغل به این سمت (در حال حاضر فراهم نبودن چنین شرایطی باعث ورود افراد شاغل به سمت دهیاری شده است، در ده روستای مورد مطالعه فقط یک تن از دهیاران شغل دیگری ندارد)؛

• افزایش سطح مراوده سازمان‌ها و ادارات دولتی با دهیاران، به خصوص نهادهایی چون بنیاد مسکن، بانک کشاورزی، بخشداری و ...، که دهیاران با آنها ارتباط بیشتری دارند؛

• برگزاری کلاس‌های آموزشی به منظور ارتقاء سطح دانش مدیریتی و مشارکتی دهیاران؛

• انتخاب دهیار از میان نیروهای کارآموده و دارای روحیه‌ی مشارکتی، جهت تسهیل و برقراری مناسبات با سایر نهادها و سازمان‌ها و پیشبرد اهداف توسعه‌ی روستایی؛

• ایجاد فضای رقابتی سالم بین دهیاران برای افزایش سطح عملکرد آنها (مثل انتخاب دهیار

نمونه)؛

• ترغیب دهیاران نسبت به ارائه‌ی گزارش و اطلاع‌رسانی به روستاییان در مورد اقدامات

انجام‌شده و مشکلات موجود (این مهم باعث افزایش همکاری روستاییان با دهیاری می‌شود)؛

• الزام دهیاران به یادگیری تخصص‌های مرتبط با رایانه، اینترنت و فضای مجازی؛

• تشویق دهیاران به ایجاد سایت‌های اطلاع‌رسانی اینترنتی مخصوص به هر دهیاری؛

منابع و مأخذ:

۱. اکبری، غضنفر و عبدالهی، مجید؛ (۱۳۸۵)، *مجموعه قوانین و مقررات ده و دهیاری*، ناشر: قلمستان هنر.
۲. ایمانی جاجرمی، حسین و فیروزآبادی، سیداحمد؛ زمستان (۱۳۸۶)، *بررسی مدل‌های سنجش عملکرد مدیریت محلی با تأکید بر سازمان‌های مدیریت شهری و روستایی در ایران*، نامه علوم اجتماعی، شماره ۳۲.
۳. بدری، سیدعلی و نعمتی، مرتضی؛ بهار (۱۳۸۴): ۱۶۱ تا ۱۷۶، *ارزیابی نقش کارکردی نظام نوین مدیریت روستایی، مقایسه‌ی تطبیقی دهیاری‌های فعال در روستاهای کوچک و بزرگ*، مطالعه‌ی موردی استان گلستان، فصلنامه‌ی پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۹.
۴. پاپلی‌یزدی، محمدحسین و ابراهیمی، محمدمیر؛ (۱۳۸۶)، *نظریه‌های توسعه‌ی روستایی*، ناشر: سمت.
۵. چوبچیان، شهلا و کلاتتری، خلیل و شعبانعلی‌فمی، حسین؛ (۱۳۸۶): ۸۸ تا ۱۰۸، *عوامل مؤثر بر عملکرد دهیاری‌های استان گیلان*، فصلنامه‌ی روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲.
۶. حسینی، یعقوب؛ (۱۳۸۲)، *آمار ناپارامتریک*، ناشر: دانشگاه علامه طباطبایی تهران.
۷. رضوانی، محمدرضا؛ (۱۳۸۳)، *مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه‌ی روستایی در ایران*، انتشارات قومس.
۸. رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا و سجاسی‌قیداری، حمدالله و عینالی، جمشید؛ تابستان (۱۳۸۶)، *نگرشی نو به مدیریت روستایی با تأکید بر نهادهای تأثیرگذار*، فصلنامه‌ی روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲.
۹. زمردیان، محمدجعفر؛ (۱۳۷۰)، *اصول و مبانی عمران ناحیه‌ای*، ناشر:
۱۰. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح؛ (۱۳۸۴)، *فرهنگ جغرافیایی آبادی‌های کشور*، شهرستان سبزوار.
۱۱. سعادت؛ اسفندیار؛ (۱۳۷۵)، *مدیریت منابع انسانی*، ناشر: سمت.
۱۲. طالب، مهدی؛ (۱۳۷۶)، *مدیریت روستایی در ایران*، ناشر: دانشگاه تهران.
۱۳. فیروزنیا، قدیر و رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا؛ ۱۳۸۲، *جایگاه روستا در فرآیند توسعه‌ی ملی از دیدگاه صاحب‌نظران*، ناشر: مؤسسه توسعه‌ی روستایی، تهران.

۱۴. قاسمی، حمیدرضا؛ (۱۳۸۸)، نقش و عملکرد دهیاری‌ها در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی، بخش امامزاده شهرستان نطنز، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.
۱۵. کلاتری، خلیل؛ (۱۳۸۷)، پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی-اقتصادی با استفاده از نرم افزار SPSS، ناشر: فرهنگ صبا.
۱۶. محمدنادر، علیرضا؛ (۱۳۸۶)، مجموعه قوانین و مقررات روستاها و تشکیلات دهیاری، ناشر: وزارت کشور، استانداری اصفهان.
۱۷. مرکز بهداشت شهر ششتمد، شهرستان سبزوار، (۱۳۸۸).
۱۸. مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، (۱۳۸۵).
۱۹. مطیعی لنگرودی، سیدحسین؛ (۱۳۸۲)، برنامه‌ریزی روستایی با تأکید بر ایران، ناشر: جهاد دانشگاهی مشهد.
۲۰. مقیمی، سیدمحمد؛ (۱۳۸۲)، اداره امور حکومت‌های محلی، ناشر: سمت.
۲۱. مهدوی، مسعود؛ (۱۳۷۸)، جغرافیای روستایی ایران، ناشر: پیام نور.
۲۲. مهدوی، مسعود و نجفی‌کانی، علی‌اکبر؛ زمستان (۱۳۸۴)، ۲۱ تا ۳۹، "دهیاری‌ها، تجربه‌ای دیگر در مدیریت روستاهای ایران، دهیاری‌های استان آذربایجان غربی"، فصلنامه‌ی پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۵۳.
۲۳. نوروزیفر، سیدعبدالرحیم؛ (۱۳۸۰)، مدیریت سازمان‌های محلی و شهرداری‌ها، ناشر: بازتاب.
۲۴. Hodder, R, (۲۰۰۰); Development Geography, Routledge, London.
۲۵. Jary David and Jary Julia. (۲۰۰۰) Sociology; Collins Dictionary, Harper Collins Publishers.
۲۶. Manal R. Nader, Bachir Abi Salloum, Nadim Karam, ۲۰۰۸, Environment and sustainable development indicators in, Lebanon: A practical municipal level approach. Ecological indicators ۸(۲۰۰۸), www.elsevier.com/locate/ecolind.
۲۷. Walker, Daniel H; ۲۰۰۱, Decision support, learning and rural resource management, Agricultural Systems ۷۳ (۲۰۰۲) ۱۱۳-۱۲۷, ww.elsevier com/ locate agsy.
۲۸. Zaslow, M. et al. (۲۰۰۰), "Welfare reform and children: potential implications", Number A-۲۳ in Series on New Federalism. Available on: www.newfederalism.com.